

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота
магістра

**Методика формування музичного сприймання учнів мистецьких шкіл на
уроках музично-теоретичного циклу**

Виконав: студент II курсу, групи ММ1-М18z
Спеціальності 0.14 Середня освіта
(Музичне мистецтво)
Сторожук Олександра

ЗМІСТ:

ВСТУП.

РОЗДІЛ I. СПРИЙМАННЯ МУЗИКИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ

I.1. Сприймання музики, її сутність і специфічна особливість

I.2. Методологічні і теоретичні аспекти музичного сприймання

I.3. Музична терапія як частина психологічного сприйняття та впливу музики

РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА: ОРГАНІЗАЦІЇ СЛУХАННЯ МУЗИКИ ТА ЗАСВОЄННЯ МУЗИЧНОГО ТВОРУ НА ЗАНЯТТЯХ В МИСТЕЦЬКИХ ШКОЛАХ

II.1. Слухання та сприйняття музики на заняттях в групах всебічного музично-естетичного розвитку в мистецьких школах

II.2. Методика слухання, сприйняття і запам'ятовування музики на уроках музичної літератури в мистецькій школі

ВИСНОВКИ

СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Музика – це один з найголовніших засобів виховання підростаючого покоління, що надає естетичного забарвлення всьому духовному життю людини.

Змістовність духовної культури становлять естетичні, моральні і світоглядні цінності суспільства, а музика є їх інтонаційним засобом вираження. Створюючи хвилюючий образ світу і людини, розкриваючи цінності і психологічне багатство особистості, організовуючи духовне спілкування між людьми і поколіннями в цілому, музика стає незмінним засобом творчого збагачення естетичного досвіду людства, його актуалізації і впливу на підростаюче покоління.

«Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику і отримувати насолоду від неї, - зазначав В.О.Сухомлинський. – Без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури» [68, с.57].

Цими словами видатний педагог-гуманіст підкреслює, що музичне виховання – це виховання людини. Вміння слухати і чути музику не є вродженою властивістю людини. «природними можуть бути лише задатки, які лежать в основі розвитку здібностей, самі ж здібності завжди є результатом розвитку», - писав Б.М.Теплов [75, с.48].

Пізнавально-творчі можливості учнів мистецьких шкіл повинні розвиватися в постійній активній музичній діяльності, а також пов'язуються з цілеспрямованим аналізом музичних творів, тому що лише власна діяльність учнів є запорукою їх глибоких переживань, естетичної насолоди та формування художніх смаків та переконань під час сприймання музичних творів. Саме це і дає можливість розглядати сприймання як основу засвоєння учнями втіленого в музичних творах практики естетичного відношення до навколишнього. Тому головним завданням музичного виховання учнів мистецьких шкіл є

формування активного сприймання музичних творів. На необхідність розвитку різнобічного сприймання музики неодноразово звертали увагу музикознавці, педагоги, психологи, які безпосередньо працювали із шкільною мистецькою аудиторією.

В Законі України «Про освіту» та відповідно до «Концепції сучасної мистецької школи» зазначено, що метою будь-якого освітнього процесу є всебічний розвиток людини, її розумових і фізичних здібностей, талантів, духовних та естетичних якостей. У зв'язку з цим, слід сказати, що в процесі становлення підростаючого сучасного покоління зростає роль музичного мистецтва, що «найкраще стимулює до творчої діяльності, сприяє формуванню пізнавальних та емоційно-мотиваційних функцій, розвитку творчого мислення, здібностей, комунікаційності, а також позитивних якостей характеру дітей та юнацтва».

Саме перед викладачами сучасної мистецької школи стоїть завдання розвивати чутливість дітей до музики, вводити їх у світ прекрасного і доброго, відривати в музиці життєдайне джерело людських почуттів і хвилювань. Реалізацію навчально-виховного впливу музики науковці пов'язують перш за все із здатністю слухати і чути, емоційно відчувати і відгукуватись на зміст музичного твору. Поза слуханням, усвідомленням і розумінням музика як мистецтво взагалі існувати не може.

Музично-естетичне виховання відіграє важливу роль у духовному становленні особистості людини. Пізнання світу почуттів взагалі неможливе без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати і відчувати музику, насолоджуватися нею, отримувати задоволення від почутого і відчутого.

Виховання музичним мистецтвом має на меті точний, найдоцільніший вплив на розвиток духовного світу людини. Воно пов'язане з загальним розвитком, здійснюється в контексті становлення цілісної особистості.

Викладач мистецької школи повинен розвивати у своїх вихованців чутливість до музики, до прекрасного, вводити їх у світ добра і краси за

допомогою музики, допомагати відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань. Викладач має виховати здатність до активної різносторонньої діяльності, сформувати ціннісно-орієнтаційне ставлення до музичного мистецтва, сприяти розвитку художньо-творчих здібностей дітей.

Успішне втілення саме цих завдань сприятиме досягненню мети мистецького виховання: формування в учнів мистецьких шкіл музичної культури як важливої і невід'ємної частини їх духовної культури.

На межі двох тисячоліть вітчизняні науковці й педагоги Б. Брилін, А. Козир, Л. Куненко, О. Лобова, Л. Масол, О. Михайличенко, О. Олексюк, Г. Падалка, Т. Пляченко, Т. Рейзенкінд, О. Ростовський активно працюють у напрямку теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки сучасних інтерактивних музично-педагогічних технологій. Тематика мого дослідження значною мірою вивчає наукові пошуки названих авторів, визначає основні вектори сприймання музики учнями спеціалізованих позашкільних мистецьких шкіл.

На початку ХХ століття відомі фахівці масового музичного виховання Б. Асаф'єв, В. Верховинець, М. Леонтович, Б. Яворський вивели вплив вокально-хорового виховання та слухання музики на розвиток музично-творчих здібностей дітей.

Пізніше Е. Абдуллін, Ю. Алієв, В. Белобородова, Л. Безбородова, Н. Гродзенська, Д. Кабалевський, О. Ніколаєва, Т. Овчинникова, М. Осенєва, О. Раввінов, М. Румер, Л. Хлебникова, В. Шацька та інші педагоги-новатори, які зробили вагомий внесок у розробку концепції масового музично-естетичного виховання школярів, продовжували розвивати кращі традиції вокально-хорової школи й досліджували вплив сприймання музики на свідомість і вчинки слухачів. Крім того, вони активно розробляли та експериментально досліджували вплив гри на музичних інструментах та імпровізації на розвиток індивідуальних музичних здібностей учнів, довели необхідність вивчення основ музичної грамоти для подальшого саморозвитку учнів.

Набуття вітчизняною системою мистецької освіти загальноєвропейських рис зумовлює пошук інтерактивних музично-педагогічних технологій, які запроваджуються викладачами мистецьких шкіл в спеціалізованих позашкільних мистецьких школах. Саме це і зумовило вибір теми нашого дослідження: «Методика формування музичного сприймання учнів мистецьких шкіл на уроках музично-теоретичного циклу». Як предмет дослідження, музичне сприймання є складною і багатогранною проблемою, безпосередньо пов'язаною з багатьма складниками духовного життя людини. Потрапляючи у коло інтересів різних наук, проблема музичного сприймання вивчається відповідно у різних аспектах:

- у *філософському аспекті* ця проблема розглядається, коли досліджуються загальні закономірності відображення дійсності в музиці;
- у *соціологічному аспекті* вона вивчає соціальне значення пізнання музики, зумовлене належністю слухачів до певних соціальних груп;
- у *психологічному аспекті* розглядаються закономірності музичного сприймання, психічні якості, які зумовлюють успіх музичної діяльності;
- у *музикознавчому аспекті* досліджуються особливості музичного мистецтва, його специфічної, особливої мови, механізми впливу музики на слухачів;
- *педагогічний аспект* вивчення музичного сприймання передбачає формування музичного сприймання, яке пов'язане з пошуком шляхів і методів передачі знань, вмінь і навичок.

Проблема сприймання музики може бути глибоко вивчена лише при взаємодії різних наук. В даній роботі розглядається проблема сприймання музики через призму педагогічного спрямовування і керування цим процесом. Тому в центрі уваги даного дослідження знаходяться об'єкти, явища, поняття.

Предмет дослідження – методика проведення навчально-виховного процесу та форми вдосконалення навчально-виховної роботи в процесі сприймання музики учнями на уроках музично-теоретичних дисциплін та на заняттях групи всебічного естетичного розвитку в мистецьких школах.

Об'єкт дослідження – процес організації навчальної діяльності в мистецькій школі по формуванню і сприйняттю музики учнями на уроках музичної літератури, музичної грамоти, слухання музики (учні хореографічних та художніх відділень), як основи розвитку професійної музичної культури.

Мета дослідження – виявлення сутності сприймання музики як основної музично-педагогічної технології.

Завданнями дослідження такі:

- 1) вивчити та проаналізувати науково-методичну літературу з проблеми дослідження;
- 2) експериментально вивчити стан проблеми на практиці;
- 3) узагальнити педагогічний досвід викладачів Кам'янець-подільської дитячої музичної школи імені Фадея Ганіцького з проблеми дослідження;
- 4) розробити і експериментально перевірити методики формування музичного сприймання учнів мистецьких шкіл.

Для розв'язання поставлених завдань нами було використано наступний комплекс методів, серед яких:

1. Теоретичні:

- вивчення наукових джерел;
- системно-структурний та історико-педагогічний аналіз;
- зіставлення і порівняння;
- узагальнення теоретичних і дослідних даних.

2. Емпіричні:

- педагогічне спостереження;
- опитування;
- анкетування;
- тестування;
- бесіди.

Аналіз результатів проведеного дослідження здійснювався за допомогою статистичних методів опрацювання отриманих даних.

Експериментальна база дослідження: Кам'янець-Подільська дитяча музична школа імені Фадея Ганіцького.

Новизна і теоретичне значення роботи полягає в тому, що

– зроблено спробу дослідити різні теоретичні та практичні підходи до формування навичок сприймання музики;

– виявлено на основі аналізу позитивні та негативні сторони в роботі викладачів мистецьких шкіл з проблеми дослідження.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що зміст, висновки і додатки можуть бути використані в майбутній роботі на посаді викладача мистецької школи.

Вірогідність результатів забезпечується методологічним і практичним обґрунтуванням його вихідних положень; поєднанням якісного та кількісного аналізу результатів дослідно-експериментальної роботи, математичним опрацюванням їх, використанням їх, використанням методів, адекватним завданням дослідження.

Апробація результатів дослідження відбувалася в ході експериментальної роботи, матеріали якої доповідалися та обговорювалися на педагогічних радах, засіданнях відділу викладачів музично-теоретичних та хорових дисциплін та засіданнях методичного об'єднання викладачів музично-теоретичних дисциплін м. Кам'янця-Подільського, на засіданнях кафедри музичного мистецтва кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, на звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 2018-2019 навчальний рік, за матеріалами якої випущено збірник наукових праць студентів і магістрантів мистецьких спеціальностей педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Основні положення магістерського дослідження знайшли відображення в статті даного збірника «Особливості сприймання музики учніми мистецьких шкіл». Також була зачитана стаття «Мистецька освіта в Україні – минуле і сьогодення» на II регіональній науково-практичній

конференції «Тадей Ганіцький і Поділля», присвяченій 175-річчю від дня народження Тадея Діонісовича Ганіцького – українського композитора, скрипаля, диригента, музично-педагогічного і культурного діяча, 17-18 жовтня 2019 року.

Структура роботи зумовлюється логікою дослідження, поставленими завданнями, складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Ефективність формування музичного сприймання значною мірою визначається якістю педагогічного керування цим процесом, який має спрямовуватися на забезпечення єдності змістовної і процесуальної сторін виховання і навчання дітей в спеціалізованому мистецькому навчальному закладі, міжпредметних зв'язків і взаємодії різних видів мистецтва, колективної та індивідуальної форм навчання і спілкування в мистецькій школі. Послідовне і цілеспрямоване керування процесом музичного сприймання учнів мистецької школи сприяє створенню оптимальних умов для музичного розвитку особистості, забезпечує глибоке осягнення учнями естетичного змісту музичних творів, прискорює засвоєння і систематизацію музичних знань, отриманих в мистецькій школі, перехід від пізнання зовнішніх аспектів музично-образного змісту до його глибинної сутності, тобто, сприяє формуванню музичної культури особистості в цілому.

Основний шлях формування музичного сприймання полягає в забаченні учнів художнім та емоційним досвідом, знаннями, вміннями, навичками, значимими для естетичного осягнення змісту музичних творів. Включення в цей процес духовного потенціалу особистості, її творчих сил здійснюється шляхом розвитку активної естетичної діяльності в процесі сприймання, переживання і осмислення музики. У педагогічному аспекті ці положення підкреслюють необхідність врахування специфіки музики і особливостей її сприймання учнями, створення таких умов, які б забезпечили глибоке осягнення змісту музичних творів.

Скерованість музичним сприйманням учнів залежить від наявності наступних умов:

- а) інформаційного забезпечення музичного сприймання;
- б) формування установки на сприймання музики;
- в) навчання і виховання вміння аналізувати музику;

г) забезпечення взаємодії різних видів мистецтва на уроках музично-теоретичного циклу в мистецькій школі;

г) організація творчої діяльності учнів мистецької школи в процесі музичного сприймання.

Ми виходили з того, що на уроках музичної літератури та на заняттях Груп всебічного естетичного розвитку в мистецькій школі слід прагнути до створення таких умов, які є спільними для всіх учнів, незалежно від їх спеціалізованої підготовки. Створення цих умов ми розглядали як основу керування процесом музичного сприймання на заняттях в мистецькій школі.

Для досягнення поставленої мети дослідження нами розв'язано наступні завдання:

- вивчення та аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження;
- експериментальне вивчення проблеми на практиці;
- узагальнення роботи викладачів Кам'янець-Подільської дитячої музичної школи імені Фадея Ганіцького з проблеми дослідження;
- розроблено і експериментально перевірено методику формування музичного сприймання учнів мистецької школи.

Проведене дослідження дозволило зробити основні висновки. Сприймання музики учнями мистецької школи в умовах переходу на сучасні методики, методи навчання, при здійсненні реформування сучасної мистецької освіти, значною мірою залежить від сформованості у них навичок розрізнення емоційних настроїв, спостереження за інтонаційно-логічним розвитком та оцінювання музичного твору, яка забезпечується розробленим в дослідженні алгоритмом. Розвиток музичного сприймання учнів мистецької школи досягається при їх активному включенні в музично-творчу діяльність, яка відповідає поставленій меті – чим активніша і різнобічніша діяльність учнів мистецької школи, тим глибше буде пізнання і сприймання музики. Активність музичного сприймання залежить від складності музичного твору, різноманітності і повтрності художніх форм, ступеня доступності і складності

сприймання. Повноцінний процес керування музичним сприйманням можливий лише в єдності педагогічно спрямованого спілкування з учнями і художньо-осмисленого і емоційно насиченого ставлення до музики. Ефективність керування процесом музичного сприймання учнів визначається відповідністю поставлених викладачем цілей художньо-естетичним потребам учнів.

Послідовне і цілеспрямоване оволодіння запропонованими навичками створює умови для подальшого музичного розвитку учнів, досягання ними естетично-емоційного змісту музичних творів, розширює можливості пізнання музичного мистецтва.

Формування навичок музичного сприймання як складний багаторівневий процес потребує збагачення і усвідомлення емоційного досвіду, розширення спостереження за інтонаційним розвитком музики, спрямування набутих навичок на поглиблене переживання і оцінювання музичних творів.

Педагогічне керування процесом формування навичок музичного сприймання забезпечує поетапний алгоритм організації такої діяльності сприймання, яка стимулює розвиток самостійного осмислення учнями мистецької школи власних емоційних реакцій, спонукає дітей до оволодіння навичками у визначеній послідовності, вимагає ретельного добору музично-художнього матеріалу, який містить яскраво виражену динаміку емоційних настроїв, взаємодію музично-виражальних засобів створення художніх образів та відповідає віковим особливостям, інтересам та потребам учнів мистецької школи.

Вирішенню завдань формування в учнів мистецької школи навичок музичного сприймання сприяє використання творів інших видів мистецтва. Внаслідок взаємодії мистецтв в учнів виникають психічні новоутворення, що допомагають заглибленню в художній світ конкретного мистецького твору. Встановлення зв'язків між творами різних видів мистецтва сприяє формуванню спостереження, порівняння, аналізу, тобто озброєнню узагальненими способами оцінки художньо-естетичної діяльності.

Однією з провідних форм організації процесу формування в учнів молодших та середніх класів мистецької школи навичок музичного сприймання є гра, яка активізує емоційну реакцію дітей на музику, самостійність мислення і дій, спонукає до проникнення у її виражальні можливості.

Підсумки дослідження показали, що освоєння музичних творів на основі розробленої та апробованої дидактичної моделі сприяє підвищенню якості музичного сприймання, тим самим створюючи передумови для його подальшого удосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин А. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе. М.: Музыка, 1983. 146 с.
2. Алиев Ю. Настольная книга школьного учителя-музыканта. М.: ВЛАДОС, 2002. 78 с.
3. Андреев В. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества. Казань. 1988.37 с.
4. Андреева О. Основи музичної грамоти. К.: Посвіт, 1978. 158 с.
5. Антонова В. Музичні ігри, танці і вправи. К.: Освіта, 1981. 152 с.
6. Апраксина О.А. К вопросу о диагностике музыкальных способностей. *Музыкальное воспитание в школе*. 1985. Вып. 11. С. 116-125.
7. Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе: Учебное пособие. М.: Просвещение, 1983. 224 с.
8. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. М.: Музыка, 1973. 144 с.
9. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс. Л.: Музыка, 1971. 376 с.
10. Асафьев Б.В. Речевая интонация. М.: Музыка, 1965. 136 с.
11. Барина М. О развитии творческих способностей ученика. М.: Музыка, 1961. 60 с.
12. Барко В., Тютюнников А. Як визначити творчі здібності дитини. К.: Освіта, 1991. 120 с.
13. Белкіна Е., Масол Л. Мистецтво. Підручник для 3 класу. К.: Нова книга, 2003. 64 с.
14. Белобородова В., Ригина Г., Алиев Ю. Музыкальное воспитание школьников. М.: Педагогика, 1975. 294 с.
15. Бех І. Виховання особистості: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навчально-методичне видання. К.: Либідь, 2003. 280 с.

16. Бех І. Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: Либідь, 2003. 344 с.
17. Бібік Н. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. К.: Вінас, 1987. 96 с.
18. Библер В. Мышление как творчество. М.: Педагогика, 1975. 389 с.
19. Блонский П. Избранные педагогические и психологические сочинения. М.: Педагогика, 1979. 304 с.
20. Богоявленская Д. Психология творческих способностей: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М.: Просвещение, 2002. 320 с.
21. Божович Л. Избранные психологические труды. М.: Педагогика 1995. 240 с.
22. Васина-Гроссман В. Первая книжка о музыке. М.: Музыка, 1988. 58 с.
23. Верещагіна А., Жовчак З. Методика викладання музики у 1 класі. К.: Музична Україна, 1987. 127 с.
24. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. К.: Музична Україна, 1978. 256 с.
25. Ветлугина Н. Музыкальный словарь. М.: Музыка, 1985. 142 с.
26. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк. М.: Просвещение, 1991. 93 с.
27. Возрастные и индивидуальные особенности младших школьников. под ред. Д.Елькониной и Т.Драгуновой. М.: Просвещение, 1967. С. 243-330.
28. Возрастные и индивидуальные различия памяти. под ред. А.Смирновой. М.: Педагогика, 1979. С. 21-26.
29. Глифорд Дж. Три стороны интеллекта. М., 1969. С. 531-537.
30. Горальски А. Пути изучения творчества. *Вопросы психологии* 1986. № 5. С. 175-176.
31. Горюнова Л. Развитие ребёнка как его жизнетворчество. *Искусство в школе*. 1993. № 1. С. 15-21.
32. Громов Е. Художественное творчество. М.: Политиздат, 1970. 263 с.

33. Дем'янчук О. Формування музично-естетичних інтересів учнів загальноосвітньої школи. К.: Вища школа, 1994. 78 с.
34. Дорошенко Т.В. Розвиток творчих здібностей на уроках музики: методичні рекомендації. *Початкова школа*. 2001. № 4. С. 34-37.
35. Загвязинский В. Педагогическое творчество учителя. М.: Педагогика, 1987. 159 с.
36. Зязюн І., Миропольська Н., Хлебнікова Л. Виховання естетичної культури школярів. К.: ІЗМН, 1998. 156 с.
37. Кабалевський Д. Б. Про трьох китів та про інші цікаві речі. К.: Муз. Україна, 1973. 190 с.
38. Кабалевський Д. Б. Як розповідати дітям про музику? К.: Муз. Україна, 1982. 320 с.
39. Коган В. Понятие “активность личности” как категория социальной психологии. М.: Педагогика, 1971. 130 с.
40. Колошинский Я., Панько Е. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста. М.: Просвещение, 1988. 120 с.
41. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа). *Початкова школа*. 2002. № 2. С. 2-12.
42. Костюк О.Г. Сприймання музики і художня культура слухача. – К.:Наукова думка, 1965. – 117 с.
43. Кучерявый А. Педагогика и психология детского творчества. Аспект самоформирования умений организовывать творчество детей: Учебное пособие. К., 1998. 193 с.
44. Лисакова І. В. Художня емпатія як чинник формування професіоналізму в майбутнього музиканта-педагога / І. В. Лисакова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. – 2006. – № 2. – С. 55.
44. Лужний В. Музична грамота в школі. К.: Музична Україна, 1977. С. 18-28.
45. Лук А. Психология творчества. М.: Наука, 1978. 258 с.

46. Люблинская А. Очерки психологического развития ребёнка. М.: Просвещение, 1965. 36 с.
47. Люблинская А. Учителю о психологии младшего школьника. М.: Просвещение, 1977. 224 с.
48. Максимов Р.М. Восприятие музыки. – М.: Музыка, 1980. – 256 с.
49. Масол Л. Методика навчання мистецтва у початковій школі. Харків: Ранок, 2006. 256 с.
50. Медушевский В.В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки. М.: Музыка, 1976. 254 с.
51. Моляко В.Т. Психология творческой деятельности. К., 1978. 147 с.
52. Назайкинский Е.В. Звуковой мир музыки. М.: Музыка, 1988. 254 с.
53. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. М.: Музыка, 1972. 367 с.
54. Неменский Б.П. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1987. 196 с.
55. Олексієва М.Н. про активізацію уваги слухачів під час слухання музики // музика в школі. – 1991. - №6. – с.29
56. Педагогика / Под ред. Ю.К.Кабанского. – М.: Просвещение, 1988. – 479.
57. Печерська Е.П. Навчання музичної грамоти на уроках. *Початкова школа*. 1995. № 12. С. 42-49.
58. Печерська. Е.П., Петрова Н.В. Урок музики в контексті культуро творчості. *Початкова школа*. 2006. № 4. С. 27-29.
59. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник. К.: Либідь, 2001. 272 с.
60. Пиж'янова Н. Проблеми сприйняття музичних творів дитячим хором /Н. Пиж'янова // Матеріали Четвертої Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції [Здобутки, проблеми та перспективи педагогічної науки і практики в умовах інноваційної перебудови української національної

освіти], (м. Умань, 15.04.11). – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2011. – С. 258–260.

59. Приходченко К. Витоки творчості. Розробки уроків та позакласних заходів з розвитку творчих здібностей учнів: Посібник. К.: Сталкер, 1998. 410 с.

60. Рева В.П. Про деякі особливості сприймання музики учнями старшого шкільного віку // Музика в школі. – 1982. - №8. – с.72

61. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: Навчальний посібник. К.: ІЗМН, 1996. 236 с.

62. Рогозіна В. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів. *Мистецтво та освіта*. 1997. № 2. С. 8-10.

63. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі. Тернопіль: Богдан, 2000. 215 с.

64. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання. К.: ІЗМН, 1997. 248 с.

65. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. К.: ІППО, 2002. 270 с.

66. Савченко О. Розвивай свої здібності: Навчальний посібник для молодших школярів. К.: Освіта, 1995. 159 с.

67. Сисоєва С. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. К.: Поліграф книга, 1996. 406 с.

68. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори в 5 томах. – Т.3. – Радянська школа, 1977. – 552 с.

69. Тараканова А.П. Діти, танець і освіта. *Художня освіта і проблеми виховання молоді*: Збірник наукових статей. Кол. авт.: Рудницька О.П., Уланова С.І., Ростовський О.Я. та ін. К.: ІЗМН., 1997. С. 148-154.

70. Тарасов Г.С. Музыкальная потребность, музыкальные способности, музыкальное восприятие. *Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования*: Сб. ст. Сост. А.Г. Костюк. К.: Муз Украина, 1986. С. 56-69.

71. Тарасов Г.С. О коммуникативной природе музыкальных способностей. *Вопросы психологии*. 1987. № 3. С. 115-121.
72. Тарасов Г.С. Психологические особенности музыкального обучения младших школьников. *Музыка в школе*. 1983. № 2. С. 14-18.
73. Тарасов Г.С. Психология художественной игры. *Музыка в школе*. 1988. № 1. С. 15-21.
74. Тарасова К.В. Онтогенез музыкальных способностей. М.: Педагогика, 1988. 176 с.
75. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. В 3 томах. – Т.1. – М.: Педагогика, 1985. – с.42 – 222.71.
76. Халабузарь В., Понов В., Добровольская Н. Методика музыкального воспитания: Учебное пособие. М.: Музыка, 1989. 176 с.
77. Хлебнікова Л. Урок музики у шестирічних учнів. *Початкова школа*. 1988. № 9. С. 18-23.
78. Черноиваненко Н., Дмитриева Л. Методика музыкального воспитания в школе. М.: Просвещение, 1989. 207 с.
79. Шацкая В. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества. М.: Педагогика, 1975. 197 с.
80. Философский энциклопедический словарь: Под ред. Л.О. Ильичева и др. М.; 1983. 840 с.
81. Філософський словник: За ред. В.І.Шинкарука, 2-е вид., перероб. та доп. К.: УРЕ, 1986. 800 с.
82. Фомин А. Воспитание танцем. Художественное воспитание подрастающего поколения: проблемы и перспективы. Новосибирск, 1989. 213 с.
83. Формирование личности: проблемы комплексного подхода в процессе воспитания школьника: под ред. В.Н.Филонова. М.: Педагогика, 1983. 256 с.
84. Фридман Л.М. Педагогический опыт глазами психологов. М.: Просвещение, 1987. 224 с.
85. Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. Психологический словарь учителя. М.: Просвещение, 1991. 228 с.

86. Халабузарь П., Попов В., Добровольская Н. Методика музыкального воспитания: уч. Пособие. М.: Музыка, 1989. 175 с.
87. Хлебникова Л.О. Виховання музикою. Навчання і виховання шестирічних першокласників. К.: Рад. школа. 1990. С. 155 – 168.
88. Хрестоматия по методике музыкального воспитания в школе: Сост. О.А. Апраксина. М.: Просвещение, 1987. 272 с.
89. Художньо-творчий розвиток учнів у школах естетичного виховання. *Мистецтво та освіта*. Ніжин. Вид-во НДУ ім. М.Гоголя. 1995. 64 с.
90. Шацкая В.Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества. М.: Педагогика, 1975. 200 с.
91. Шевченко Г.П. Эстетическое воспитание в школе: Уч.-методическое пособие. К.: Рад. школа. 1985. 144 с.
92. Шингаров Г.С. Эмоции и чувства как формы отражения действительности. М.: Наука, 1971. 223 с.
93. Элементарное музыкальное воспитание по системе К.Орфа: Сост. Л.А.Баренбойм. М.: Сов. Композитор, 1979. 368 с.
94. Педагогический энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.dirtop.ru/link-28990.html>.
95. Психологическая энциклопедия [Электронный ресурс]. Режим доступа : http://mirslovarei.com/psy_a.
96. Электронный ресурс http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2014/10_3/15.pdf
97. Чшмарітян Г. В. Соціально-психологічні особливості моделювання емоцій через музику в підлітковому віці [Електронний ресурс] / Г. В. Чшмарітян. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tipp/2009_1/index.html. С. 3 – Назва з екрану